

СКЛАДНОКООРДИНОВАНІСТЬ СОЦІОСИСТЕМ І ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Михайло Іванович Найдъонов

Найдъонов М. І. [Складнокоординованість соціосистем і організацій як психологічний феномен](#) / М. І. Найдъонов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології / редкол.: С. Д. Максименко, М. М Слюсаревський та ін. – К.: Міленіум, 2007. – [Вип. 15 \(18\)](#). – С. 60–89.

Анотація. На основі інтегративного аналізу комплексу новітніх досягнень теорій складності, менеджменту знань, психології рефлексії розглянуто сутність і прояви соціально-психологічного опанування складності сучасного світу на різних рівнях існування соціосистем (в тому числі соціотехнічних і соціоекономічних): особистісному, груповому, суспільному. Показана спорідненість причин виникнення феноменів складнокоординованості на різних рівнях соціосистем. Розглянуто соціальну напруженість у співставленні із традиційними схемами аналізу проблемно-конфліктної ситуації і подолання складнокоординованості. Запропоновано рішення питання щодо суб'єкта в системному підході в зв'язку із аналізом феноменів складнокоординованості.

Ключові слова: складність, соціосистема, складнокоординованість, соціальна напруженість, групова рефлексія, рефлексивне управління.

Аннотация. На основе интегративного анализа комплекса новейших достижений теорий сложности, менеджмента знаний, психологии рефлексии рассмотрены сущность и проявления социально-психологического овладения сложностью современного мира на разных уровнях существования социосистем (в том числе социотехнических и социоекономических): личностном, групповом, общественном. Показана родственность причин возникновения феноменов сложнокоординированности на разных уровнях социосистем. Рассмотрена социальная напряженность в сопоставлении с традиционными схемами анализа проблемно-конфликтной ситуации и преодоления сложнокоординированности. Предложено решение вопроса субъекта в системном подходе в связи с анализом феноменов сложнокоординированности

Ключевые слова: сложность, социосистема, сложнокоординированность, социальная напряженность, групповая рефлексия, рефлексивное управление.

Abstract. The essence and manifestations of social-psychological taking possession of contemporary world complexity on the different levels of socio-systems (including socio-technical and socio-economic systems) existence – personal, group` and public – were investigated on the basis of the integrative analysis of the amount of contemporary achievements of the theories of complexity, knowledge management and psychology of reflection. Relatedness of the causes of the origins of complicated-coordination phenomena in the different levels of socio-systems is showed. Construct of social tension is examined in the comparison with the traditional schemes of analysis of problem-conflict situation and overcoming of complicated-coordination. Decision the question about subject in the system approach in connection with the analysis of the complicated-coordination phenomena is proposed.

Key words: complexity, socio-system, complicated-coordination, social tension, group reflection, reflective management.

М. І. Найдьонов

СКЛАДНОКООРДИНОВАНІСТЬ СОЦІОСИСТЕМ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

На основі інтегративного аналізу комплексу новітніх досягнень теорій складності, менеджменту знань, психології рефлексії розглянуто сутність і прояви соціально-психологічного опанування складності сучасного світу на різних рівнях існування соціосистем (у т. ч. соціотехнічних і соціоекономічних): особистісному, груповому, суспільному. Показано спорідненість причин виникнення феноменів складнокоординованості на різних рівнях соціосистем. Розглянуто соціальну напруженість порівняно з традиційними схемами аналізу проблемно-конфліктної ситуації і подолання складнокоординованості. Запропоновано розв'язання питання щодо суб'єкта в системному підході у зв'язку з аналізом феноменів складнокоординованості.

Ключові слова: складність, соціосистема, складнокоординованість, соціальна напруженість, групова рефлексія, рефлексивне управління.

На основе интегративного анализа комплекса новейших достижений теорий сложности, менеджмента знаний, психологии рефлексии рассмотрены сущность и проявления социально-психологического овладения сложностью современного мира на разных уровнях существования социосистем (в т. ч. социотехнических и социэкономических): личностном, групповом, общественном. Показана родственность причин возникновения феноменов сложнокоординированности на разных уровнях социосистем. Рассмотрена социальная напряженность в сопоставлении с традиционными схемами анализа проблемно-конфликтной ситуации и преодоления сложнокоординированности. Предложено решение вопроса субъекта в системном подходе в связи с анализом феноменов сложнокоординированности.

Ключевые слова: сложность, социосистема, сложнокоординированность, социальная напряженность, групповая рефлексия, рефлексивное управление.

The essence and manifestations of social-psychological taking possession of contemporary world complexity on the different levels of socio-systems (including socio-technical and socioeconomic systems) existence – personal, group and public – were investigated on the basis of the integrative analysis of the amount of contemporary achievements of the theories of complexity, knowledge management and psychology of reflection. Relatedness of the causes of the origins of complicated-coordination phenomena in the different levels of socio-systems is showed. Construct of social tension is examined in the comparison with the traditional schemes of analysis of problem-conflict situation and overcoming of complicated-coordination. Decision the question about subject in the system approach in connection with the analysis of the complicated-coordination phenomena is proposed.

Key words: complexity, socio-system, complicated-coordination, social tension, group reflection, reflective management.

Проблема. Зростання складності сучасного світу як одну з найсуттєвіших його характеристик відмічають спеціалісти в багатьох сферах: філософії, економіці, освіті, мас-медіа тощо. На перетині галузей виникає поняття “наука про складність”, зорієнтована на пошук як філософських схем розуміння складних процесів, так і математичного апарату для їх відображення. Складність розглядається як проміжна фаза між хаосом і порядком, що набуває характеристики глобальної умови існування людства: збільшується кількість суб’єктів, точок зору і зв’язків, інтенсифікується багатозначність, помножується невизначеність (бракує інформаційної ясності, чіткості причинно-наслідкових зв’язків), зростає взаємозалежність будь-яких процесів і швидкість змін кожної з перелічених складових. Соціально-психологічний вимір цих процесів розкривається через зростання складності координації (складнокоординованості) між людьми в межах певних соціальних організованостей чи соціосистемних утворень: спільнот, корпорацій, організацій та ін.

Емпіричні прояви феномена складнокоординованості (СК) нами зафіксовано в контексті надання консультативної допомоги в розвитку організації та описано в попередніх роботах [1; 2].

При дослідженні організацій прояви СК містять ознаки контексту самих досліджень. Вивчення організацій у статусі підсистеми більш широкої соціосистеми відкриває перспективу звільнення від контексту конкретних досліджень та наближення до розуміння складнокоординованості як соціально-психологічного феномена.

Оскільки складнокоординованість призводить до такої неконтрольованої втрати ресурсів організації, що знижує її ефективність (наприклад, при злитті), а за певних обставин може спричинитися навіть до кризи і повного руйнування утворення, а також тому, що прояви феноменів, близьких до СК, фіксуються і на інших – крім організаційного – рівнях функціонування соціуму, ми прагнемо розглянути це явище в більш широкому контексті – як у сенсі онтології, так і в сенсі масштабів соціуму. Практична сторона проблеми СК (втрата ефективності, загроза кризи, ризик деструкції) порушує *теоретичну проблему* місця чинників СК, що пояснюють її появу як на організаційному, так і на інших рівнях соціуму, в загальній взаємодії соціальних механізмів. Другий аспект теоретичної *проблеми* зумовлюється питанням: чи визначає спорідненість причин СК на рівні організацій і СК на інших рівнях соціосистеми спорідненість підходів для забезпечення конструктивних впливів на її перебіг.

Відштовхнувшись від зафіксованих проявів СК, ми проаналізуємо подібні феномени, описані різними дослідниками, що користуються різними концептуальними апаратами, та узагальнимо прояви складнокоординованості як соціально-психологічного феномена. Це і становитиме *мету статті*.

Більш широкий аналіз СК можливий при залученні міждисциплінарних досліджень, поєднання яких із психологічними відбувається на основі системного підходу.

Соціосистема (соціальна система – СС) є спільною назвою для будь-якого системного утворення, яке може бути суб'єктом взаємодії: особистість, група, організація, інститут, спільнота, суспільство, цивілізація.

Згідно з Т. Парсонсом [3], усі реально сформовані суспільні організми мають властивості соціальних систем. Отже, це твердження є справедливим і для організацій. Щоб визначити специфіку організації як соціосистеми на етапі переживання нею складностей, проаналізуємо спочатку властивості СС на загальному рівні.

Провідною властивістю здатності системи зберігати свою сутність у процесі взаємодії як з частинами, що входять до її складу, так і з над-утвореннями, є саме здатність до відтворення і спільних, і відмінних рис. Цей постулат може бути наповнений ознаками конкретних галузей (як щодо соціальних систем – це політологія, економічна наука, соціологія, так навіть і щодо біосистем, хоч зараз вони і не є предметом розгляду).

Властивістю і простих, і надскладних систем є також відкритість [4; 5]. В усіх відкритих системах (у т. ч. суто фізичних) діють механізми гомеостазу і зворотного зв'язку. На теоретичному рівні дія гомеостазу, зумовлена функціональними взаємозалежностями між окремими частинами складної системи, спрямована на забезпечення зберігання її цілісності і підтримку в стані рівноваги. Завдяки ж механізму зворотного зв'язку кожна з частин системи адекватно реагує на зовнішні впливи, які з'являються внаслідок дій системи. Тим самим функціонування механізму зворотного зв'язку спрямовано на зберігання цілісності системи в процесі її взаємодій з іншими – “зовнішніми” – системами.

У розвинутих системах властивість відкритості реалізується також через механізм рефлексивного саморегулювання. Наприклад, на рівні економічних відносин його дія не збігається з дією автоматичного механізму, бо заснована на свідомій участі соціальних суб'єктів у процесі саморегулювання соціальної системи.

Рефлексивне саморегулювання соціальної системи виявляється через дію всієї сукупності правил, норм – як тимчасових, так і сталих. У цьому процесі особливу функцію сталості правил виконують соціальні інститути. Вони є структурними елементами соціуму, які конституують, упорядковують та регулюють соціальні практики. Такий каркас здійснює функцію, аналогічну умовам середовища в біологічному сенсі, але визна-

час діапазони можливих дій соціальних суб'єктів у всіх сферах їхньої діяльності.

Крім інститутів, невід'ємним компонентом соціальної системи, що забезпечує її відтворення, є ресурси (матеріальні, інтелектуальні, організаційні тощо). Їхнє відтворення відповідно до сформованих структурних взаємозв'язків є неодмінною умовою здійснення соціальної діяльності. Способи відтворення ресурсів відповідають їх типу.

І, нарешті, обов'язковим атрибутом соціальної системи є суб'єкти соціального життя. Причому і індивіди, і колективи, і громади як суб'єкти соціального життя мають однаковий статус, а саме діяча (актора, агента). У цьому понятті (діяч) закарбовано дві характеристики реальності – активності та чисельності випадків, які можуть бути охоплені статистичними закономірностями.

Отже, будь-яка відмінна соціальна система має ці атрибути соціального життя: діячі (суб'єкти), ресурси, інститути.

Активність суб'єктів спрямовується як на предметну реальність, так і на вдосконалення соціальних інститутів [6]. Зазначимо, що інститутам притаманна творча функція (в межах їх предметної діяльності), яка реалізується як у взаємодії із внутрішніми підсистемами, так і у зовнішній взаємодії, тобто з інститутами вищого рівня. Це констатує потребу в постійному вдосконаленні механізмів як наскрізну системну властивість.

Теорія соціальних систем розвивалася у взаємодії з іншими науковими дисциплінами. До цього спонукав розвиток теорії соціальних комунікацій [7]. Вагомий внесок у вивчення соціальних систем належить загальній теорії суспільства [8–10]. Синергетична ж теорія в дослідження систем внесла аспект їх самоорганізації, що створило можливості для вивчення складних природничих і технічних систем [11–13].

Щодо соціальних систем гіпотеза про їх самоорганізацію при перебуванні на межі хаотичності та флуктуації, щоб набути такого ж, як стосовно технічних систем, прогностичного статусу, потребує нових досліджень [14]. Близькі до цієї (щодо самоорганізації соціальних систем) оцінки висловлюються і стосовно соціотехнічних систем.

Г. П. Щедровицький, аналізуючи штучне і природне в соціотехнічних системах, вказував на особливість цього соціуму, яку він назвав властивістю кентавр-об'єкта. Будучи похідною від поєднання специфічних діяльностей, які безпосередньо не взаємодіють, ця властивість у негативному своєму прояві відбивається на управлінні, яке не забезпечує належної якості відтворення наукового знання. І, водночас, ця якість, як продукт інженерно-системного проектування, залежить від якості гуманітарного знання, що, у свою чергу, не забезпечує синтезу з інженерним знанням, бо існує виключно у своїй логіці (або в логіці загальнолюдських цінностей).

Нові вимоги до управління у свою чергу роблять необхідними, по-перше, об'єднання соціально-гуманітарних та природничих наук з інженерними, по-друге, оновлення соціології, психології, антропології, тобто врахування в них із самого початку двох принципових моментів: того, що всі об'єкти нашої практики не є ні виключно штучними, ні виключно природними, а мішаними, а також того, що склалися нові системи діяльності – соціотехнічні, соціоекономічні [15]. Така мішаність попри ризик ускладнень несе і вигоду рефлексивності, де суб'єкт і об'єкт втрачають межі, пришвидшуючи при цьому процес розвитку. Це є інший, позитивний, бік кентавр-об'єктів.

Попри обмеження практики тих часів, коли народжувалися викладені вище положення (відсутність ринкових відносин і внаслідок цього відсутність маркетингового зв'язку як особливого об'єданого зусилля команд з проникнення в закономірності споживчої поведінки і повернення результатів дослідження в практику інженерного проектування та поведінку із збуту товарів), теза Щедровицького про таку властивість об'єктів у соціотехнічних системах діяльності, як їх мішаність, дотепер залишається актуальною, бо вказує на джерело складності. До аспектів мішаності об'єктів і, як наслідок, їх уже не предметної, а суб'єктивної складності (і на рівні переживань, і на рівні діяльності), ми повернемося пізніше.

Предметом наступного етапу аналізу є економічна складова соціосистем, що в період наукової діяльності Щедровицького в повному обсязі не була представлена. Економічні дослідження не тільки відтворюють загальні положення системного підходу у

своєму предметному аспекті [14–18], а й стають “переднім краєм” змістового наповнення поняття соціосистема. Так, поведінкові аспекти споживання та виробництва, відбиті в понятті діяча (актора) з однаковим статусом і для корпорацій, і для особистостей, водночас з розвитком інститутів як не тільки правил гри, а й її вдосконалення, забезпечують певні прогностичні потреби. У частині ж творчої, самоорганізаційної складової статус рівноправності суб’єктів унеможлиблює проникнення на унікальний рівень пояснень.

Цю прогалину заповнюють роботи Дж. Сороса та інших авторів, які здебільшого відображають роль економічної інфраструктури. Сорос, аналізуючи різні ринки (фондовий, валютний тощо), розглядає (як притаманні економічним відносинам) аспекти рефлексії [15], при цьому протиставляючи рефлексивність рівновазі. Саме обираючи інтуїтивну складову інвестування та припинення операцій (тобто вносячи в контекст творення рішення між ризиками та вигодою конкретику людської суб’єктивності, а не статистику поведінки споживання), Сорос створює інтенцію наділення акторів смисловим різнобарв’ям.

Отже, у дослідженнях соціоекономічних систем спостерігаємо посилення уваги до людського чинника (прийняття рішень, оцінка ризиків тощо), який на рівні команд економічних та соціально координаційних планів, утілень (“Координація правотворчості в Російській Федерації”; “Укріплення координації в галузі гуманітарної допомоги і допомоги у випадку стихійного лиха, що надається Організацією Об’єднаних Націй”; “Зміцнення міжнародного співробітництва і координація зусиль у справі вивчення, пом’якшення й мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи”) ілюструє простір міжгалузевих досліджень феномена складнокоординованості в економічних та неекономічних соціосистемах.

На міждисциплінарному рівні ми констатуємо наявність двох тенденцій використання поняття “суб’єкт”. Перша вибудовує ланки від індивідних і корпоративних діячів (акторів) до макросоціосистеми, де надає рівний статус індивіду і групі. Потреба диференціювання виявляє себе у використанні загальних та унікальних імен суб’єктів. Водночас такі уточнення не виходять за межі загального розуміння суб’єкта як діяча. Друга

тенденція відбиває потребу різних галузей мати більш плавний перехід сутності суб'єктності на шляху від особи як соціосистеми до суспільства в цілому. Разом з тим традиція використання поняття “суб'єкт” у соціальній і загальній психології накладала на них матрицю понять “індивідуальність” (особистість) та “група”. У такій традиції відтворення однаковості і відмінності (що означає різність рівнів системи) має перешкоду в поступі відтворення. У психології явище розривається: особистість, група, колектив – явища не одного порядку. Явище втрачає тенденцію послідовного накопичення якості. Системний підхід продукує вимогу відтворення властивостей попереднього рівня на новому щаблі своєї якості. Тобто проблема відповідності психологічного апарату вимозі системного підходу полягає в забезпеченні спадкоємності поняття суб'єкта. У певному сенсі суб'єкт як індивід, суб'єкт як група і суспільство не тільки не є ієрархічними ланками, а й взаємодіють одне з одним. Варіації причин, які встановлюють ієрархічні послідовності, не можуть бути описані спрощеними моделями.

Тому потреба відслідковування поняття “суб'єкт” збігається з розглядом теорій складності і в сенсі розгляду теми складнокоординованості як того, що організація знову виходить на модельний рівень дослідження соціальної системи, і в сенсі спроби встановлення системно-підсистемних відносин суб'єкта-групи та суб'єкта-індивіда.

Один із головних принципів теорій складності [19; 20] полягає у виділенні трьох фаз, що лежать між Хаосом і Порядком, коли здійснюється складна адаптивна поведінка. На стадії хаосу взаємодія є рідкісним явищем. У фазі порядку вона стабільна. У фазі складності генералізуються взаємодії, які адаптують до різних умов.

Холланд вважає, що прості правила можуть продукувати складну поведінку. Тобто пояснення правил є сенсом адаптивності, але організації рухаються у своєму розвитку парадоксально – в напрямку зменшення внутрішньої стабільності, наближаючись до незеквілібованого стану.

Х. Симон [21] увів поняття архітектури складності. Він пояснює, як прості правила ансамблю здатні породити складну поведінку, яка відповідає складному середовищу.

Б. Симонін [22], вивчаючи вплив складності на ефективність переносу ноу-хау в альянсах, показав, що серед партнерів усередині альянсу складність не є значущою змінною впливу, на відміну від взаємодії звичайних партнерів. Значущим для ефективності передачі маркетингових ноу-хау є досвід співробітництва і своєрідні “співробітницькі ноу-хау” як унікальна компетенція, яка може пояснити, чому деякі альянси розвиваються блискуче, а деякі драматично руйнуються. Ці ноу-хау стають ядром співробітницької здатності організації, яку називають здатністю до альянсу. Тобто чинник складності в дезадаптивному та руйнівному сенсі проявляє себе тільки в певних групах, а в інших є, з одного боку, привабливим предметним завданням, з другого – чинником розвитку групи.

На загальнопсихологічному ґрунті реакція на складність як чинник диференціації вибірки спостерігається при розв’язанні складних (вкладених) завдань, які містять у собі підзавдання із складними заплутаними зв’язками між ними (П. Перепелиця, 1987). Важливою (з позицій успішності) для випробуваного в цій ситуації є можливість відрізнити їх від важких завдань та ідентифікувати як систему *складених* завдань. Розкладення *складеного* і є тією можливістю – імпліцитною і явною стратегією.

Отже, здатність розв’язувати такі завдання в предметному і кооперативному сенсі перетворює складність у привабливе завдання або комфортне середовище існування, нездатність – у перешкоду і загрозу. Якщо організація як соціосистема має атрибутивну властивість до відтворення, то що є причиною пригнічення творчості в організаціях, які перебувають на межі деструкції, або який саме чинник у послідовності відтворення стає причиною зупинки та деструкції? Відповідь на це запитання можна знайти в роботах з прийняття стратегічних рішень командою топ-менеджерів.

Вивчення процесу прийняття стратегічних рішень командою топ-менеджерів виявляє не тільки тенденцію їх готовності до прийняття складного як доступного, а й тенденцію до спрощення у використанні знань при прийнятті рішень, якій відповідає конструкт “домінантної логіки” (ДЛ) [23; с. 344]. Домінантна логіка – це концептуальна рамка для роздумів про

процес і результат когнітивного спрощення в командах топ-менеджерів. ДЛ забезпечує простий і потенційно сповнений влади шлях мислення про різні стратегічні проблеми. Простота потрібна для командних страховок в аспекті ризику втрати влади. Поняття ДЛ виникло у відповідь на потребу зрозуміти, чому фірми вважають настільки важким управляти: 1) диверсифікацією і/або 2) швидкими чи короткими змінами в ядрі (чи базі) бізнесу. Ці зміни можливі лише у випадку, коли в процес залучаються зміни ментальних моделей менеджерів. Виходить, що, з одного боку, збіг мотивацій, з іншого – наявність чіткого однаково зрозумілого контексту несуть у собі позитив у вигляді оптимізації процесу прийняття рішень, складовими якого є слова, комунікативна та предметні сторони. Відтворювана слова і комунікативна однозначність згортає предметну складову, що і є проявом спрощення. Водночас спрощення несе й ризик перебування не в смисловому та комунікативному контексті – для нових членів і ризик опинитися поза контекстом нових завдань – для всіх учасників (через згорнутість – стереотипність – предметну складову). Тобто простота породжує складність. У наші часи, які по праву називають турбулентними [24], підкреслюючи їх неупорядкованість, неконтрольованість, жорстокість і буремність, управління як лідерство не може дозволити собі не враховувати ці особливості часу.

Відчуття ризику в нових завданнях і нових правилах породжує тенденцію опору змінам. Однак виникнення досліджень ДЛ в проблемному контексті чинника опору змінам не надає цьому корпоративно-когнітивному механізму тільки негативного акценту. З рефлексивних позицій опір змінам (за винятком усвідомленого балансування владою) є проявом смислової стагнації. Наша думка збігається з думкою Р. Беттіс і С.-С. Вонг про те, що домінантна логіка – це один корисний шлях організації рефлексії проблем, що стосуються стратегічних змін” [23, с. 344]. При розумінні опору змінам як смислової стагнації та дефіциту рефлексії в самій організації доречна апеляція до викладеного нами в попередніх роботах концепту розвантаження чуттєвої тканини [23]. Розповсюдження його дії в контекст переживання складності організацією еквівалентне наданню параметрові складності маркера його наявності або відсутності. Ось

чому фактор ускладнення (владний аспект), що виникає в тому числі в процесах узгодження або прийняття рішень, не в будь-якому випадку стає перешкодою для змін, а за певних обставин, і зберігає свої позитивні властивості як переваги.

Для більш глибокого розрізнення ризиків та вигод ДЛ звернімося до першоджерела терміна.

Теорія загальної управлінської домінантної логіки, запропонована 1984 року С. Швенком, мала своїм предметом когнітивне спрощування в управлінні команд. Ідеться про те, що топ-менеджери (як і всі інші люди) при прийнятті рішення використовують евристики спрощення, наприклад: завчасне відхилення гіпотез, коректування і “заякоріння”, ілюзії контролю і репрезентативності, які зменшують їх здатність розуміти й цінувати дійсну складність проблем і обирати найкраще рішення [25, с. 344].

Домінантна логіка репрезентує когнітивні карти, що поділяють учасники, стратегічні настановлення топ-менеджерської команди чи домінантної коаліції, які тісно пов’язані з процесами та інструментами, що використовують топ-менеджери. Деякі деталі в когнітивних картах менеджерів-членів команди можуть відрізнятися, але більшість характеристик є спільними. З менеджерської точки зору конгруентність пізнання членів управлінських команд дає переваги в ефективності, але призводить до ригідності.

Стабільність зовнішнього середовища породжує зразки мислення (патерни) про ключові стратегічні проблеми, які поділяються всіма учасниками команди й охоплюють уявлення про проблему, причинність, прийнятну структуру ціни продукту, бажані характеристики споживача тощо. Когнітивні репрезентації домінантної логіки зрештою конденсуються (згущуються) і навіть костеніють у різних близьких рисах організації, які набувають сталості та самопідсилюються. Після конденсації домінантна логіка визначає як те, що організація не має робити, так і те, що вона робити повинна [23, с. 345].

Теоретичні основи пов’язаних із домінантною логікою процесів ментальних кодувань, які поділяються в організації, містяться в різноманітній літературі й охоплюють теми: еврис-

тики рішення, патерни розпізнавання (усвідомлення), когнітивні спрощення, парадигми [26].

Отже, перефразовуючи авторів, які визначають майбутні напрями дослідження домінантної логіки, ми можемо констатувати таке: ДЛ є позитивним явищем за умови, якщо будуть можливими множинні домінантні логіки і якщо вони будуть предметом осмислення командою менеджерів.

Ешбі 1956 року у вступі до кібернетики аргументував, що неодмінна мінливість внутрішнього середовища виникає як відповідь на мінливість зовнішнього середовища. Застосовуючи цей контекст до менеджерської логіки, можемо припустити, що організації, швидко змінюючи середовище, мусять рухатися поза домінантною логікою. Цей стан найкраще можна характеризувати як *множинні логіки*. Володіння набором логік дає організації змогу не тільки сканувати і розпізнавати ширший спектр середовищних сигналів, а й обирати відповідь, користуючись *репертуаром* логік. Це і швидше, і легше – переключатися серед множинних логік, ніж “розморожувати” домінантну логіку глибокого проникнення і розвивати нову домінантну логіку. В ідеї (і, можливо, нереалістичному випадку) організація зможе гнучко змінювати одну логіку на іншу – більш відповідну – при зміні умов. Підтримання і використання змінних або континууму логік може також пом’якшувати процес конденсації, який поглиблює і міцно закріплює домінантну логіку. Завдяки культивуванню декількох логік і металогіки для вибору між ними організації доволно (“про запас”) можуть розвивати множинні шляхи сприймання середовища [23, с. 352].

Якщо організації можуть розвивати мультилогіку, то в який спосіб? Попередні дослідження показали, що домінантна логіка – унаслідок тяжіння топ-менеджерів до спрощення процесу прийняття рішень – виникає неминуче. Її формування одночасно протистоїть виникненню як множинних логік, так і металогік [там само].

З позицій теорій складності мультилогіка (множинна логіка) може виникнути з простих правил, які є усталеними і які створюють металогіку. Будучи простою, метадомінантна логіка відкриває членам організації широкий простір для дискретності

та уяви, уможлиблює зростання різних інтерпретацій, навіть співіснування конфліктуючих інтерпретацій [23, с. 352]. (Зазначимо, що ці позиції теорії складності співзвучні з нашими позиціями щодо суб'єктної культурадигми [27]).

Невизначеність, яка асоціюється з простими правилами, що породжують виникнення і процвітання множинної логіки, виникає тому, що правила мають бути достатньо гнучкими, щоб розміщувати різні смисли [23, с. 352].

Прикладом такого – простого – правила є правило компанії “Дженерал Електрик”: “Будьте номером 1 чи номером 2 на вашому ринку”. Завдяки простоті це правило дає можливість різним бізнес-одиницям переводити (інтерпретувати) його по-своєму і розвинути власну логіку або ж змінити логіку, не конфронтуючи із загальним правилом. Проте процеси конденсації логіки на рівні бізнес-одиниці можуть призвести до проблем, якщо умови середовища значно зміняться [23, с. 353].

Як менеджерська команда може просунути до такої простої металоґіки, є неясним і становить потенційно цікавий дослідницький напрям [23, с. 353]. Автори теорії складності не дуже оптимістичні щодо впровадження своєї думки, але наполягають на тому, що організація має робити позитивні кроки на шляху впровадження деякого рівня нестабільності – як мінімум запроваджувати періодичні й часті реконструкції і деконструкції різних формальних структур, процедур, систем, процесів і контролю. Хоча людські істоти прагнуть і шукають рівноваги, зусилля лідерів мають бути спрямовані на періодичне введення таких завдань [23, с. 353].

Отже, і процеси спрощення, і процеси протистояння на межі необхідної чутливості до зміни умов, коли спрощення вже саме є чинником породження складності, знаходять своє місце у визначенні феномена складнокоординованості як феномена соціальної системи. Попри песимізм згаданих авторів щодо впровадження множинних логік, нам ця вірогідність видається високою на стику розвитку наскрізних інститутів, у яких множинні логіки існують як місія і товар і які можуть іззовні надати аспекту складності в організації знятого виду.

Визначивши зовнішній чинник (наскрізних інститутів) додання наслідків домінантних логік, продовжимо пошук внутрі-

шніх (довільних) чинників розвитку множинних логік в організації. В. П. Казміренко [28] виділяє принципи, які є регуляторами цілісності, а в разі дисбалансу – розпаду організації. Принцип нададитивності означає впорядкованість спрямованості як складної функції просторово-часової координації та динамічного регулювання організаційної діяльності. Принцип енергоінформаційного обміну – чим інтенсивніші обмінні процеси, вище вимоги до мобілізації творчих і виконавчих сил учасників організаційної діяльності, тим більш значущою є роль комунікативної організованості, яка потрібна для впорядкованої реалізації цих процесів. Принцип соціально-психологічної динаміки постулює взаємозв'язок і взаємозалежність соціальних настанов, соціогенних потреб, когнітивних процесів відтворення і взаєморозуміння суб'єктів спільної діяльності.

Функціонування принципів цілісності в організації і як їх відчуття, і в статусі знань може розглядатися як причина, що спонукає організацію до самообмеження у використанні домінантних логік на таких етапах її розвитку, коли стає очевидним вихід їх (домінантних логік) за межі дії принципів цілісності.

Порушення принципів цілісності призводить до розпаду організації. Період розвитку організації “до розпаду” відзначається наявністю феноменології складнокоординованості. Звичайно, деструкція не становить єдину перспективу цього етапу розвитку організації. Виявлення соціально-психологічної феноменології [28] забезпечує на прикладному рівні можливість формулювання цілей в інфраструктурі організацій, які утворювали підструктури (служби персоналу, зовнішні консультанти тощо) з рефлексивними функціями. Отже, множинні логіки є, по суті, рефлексивною процедурою, яка долає дефіцит рефлексії в сталій домінантній логіці.

Вихід з рівня організації на інші щаблі соціосистем має потенцію отримати оновлений погляд на феномен складнокоординованості.

Так, ще на початку ХХ ст. Рінгельман зафіксував закономірність втрати групою свого потенціалу внаслідок витрат на координацію при зростанні кількості учасників спільного виконання завдання: чим більшою є кількість учасників, тим більш завищеною виявляється очікувана продуктивність порівняно з

реально досягнутою. Ця закономірність дістала назву “ефекту Рінгельмана” (Ringelmann, 1913, цит. за [29]). Він не спростовує ресурсу групи щодо задоволення потреб індивіда, водночас зазначає непропорційність ресурсних очікувань самого індивіда щодо кількості членів групи. Такий відбиток нібито хибної когнітивної схеми індивідів насправді фіксує завдання координації як очевидне і невитратне. Саме багаторазове неврахування зусиль на координацію є причиною зростання диспропорції очікувань.

Подібну думку – про можливі перевитрати адаптаційного ресурсу соціальної системи – знаходимо у Л. В. Корель [30]: чим до більшої кількості зовнішніх середовищ вимушена адаптуватися система, тим більше ресурсів має на неї витрачатися. Цей “ефект різносередовищності” схожий із такою виділеною нами складовою складнокоординованості, як різнопредметність [1].

Хоч наше розуміння різнопредметності перебуває в когнітивній площині, її зв’язок з ефектом різносередовищності стає більш очевидним, коли опосередкувати його поняттям стікерності (від англ. Stickiness – негнучкість, жорсткість; сільськогосп. – колоти худобу; стікер – липкий папірець), яке використовується при розгляді переносу і породження внутрішніх знань організації [31].

В оксфордському словнику термін “стікерність” означає соціальну ситуацію, визначену через коливання, непоступливість, незграбність і неприємність. Жорсткий трансфер потребує пильності в розпізнанні труднощів і зусиль для їх подолання [31, с. 514]. Смісловий інтенціонал терміна – знерухомлення реальності, яка весь час перебуває в русі. У нашій моделі розвантаження чуттєвої тканини його аналогом є терміни “фіксація”, “маркер” [32].

Взагалі будь-яке перенесення знань потребує певних зусиль, деяке перенесення потребує значно більших зусиль, ніж інші. Цей останній називають стікерним, тобто жорстким перенесенням (трансфером). Дослідники приходять до висновку, що таке жорстке перенесення для організацій є скоріше нормою, ніж винятком. Руггерс 1998 року зазначав, що лише 12% проєктів з перенесення знань є повністю вдалими; Стьюарт 2001 року

показує, що 7–8 % проектів зривається аж до повернення інвестицій і звільнення керівників унаслідок нездатності організації до прийняття нових знань. “Перенесення знань завжди вимагає більше зусиль, ніж очікувалось” [31, с. 513].

Згадані автори пропонують розуміння концепту стікерності як наповненого подіями, будують типологію стікерності на основі розуміння процесу перенесення. На нашу ж думку, “знерухомлення” на соціосистемному рівні відповідає потребі системи в стабільності при певному ігноруванні невід’ємності мінливості, динамічності середовища.

Таким чином, складова різнопредметності в аспекті різно-середовищності наповнюється змістом належності різних суб’єктів однієї організації, формально однієї системи, фактично різним підсистемам, де по-різному спрощується дійсність, навіть коли називається однаково.

Феномен складнокоординованості потенційно може виникнути в будь-якій організації (і загалом соціосистемі) як прояв закономірної тенденції спрощення за відсутності достатньої балансуєчої тенденції вдосконалення – чи то предметного, чи то інституційного (наприклад, фактор здатності до творчих альянсів) або внаслідок невідповідності темпів розвитку ресурсним можливостями чи темпам інституалізації.

Продовжується наростання ефекту Вавілонської башти – іде постійне створення нових мов соціальних систем (сленги, фольклори, символи, ритуали тощо), розходження логіки створення предмета та його використання (ноу-хау як таємне знання в технології, необхідність реклами, консультантів для споживачів тощо). Спостерігаємо ситуацію, коли за наявності великих обсягів інформації бракує зручних переходів від мови однієї соціосистеми до мови іншої. Це пояснюється тим, що система налаштована на особливі норми створення і використання інформації. Безпосереднє використання досвіду одних соціосистем в інших стає неможливим. Натомість існує потреба перекладу такого досвіду на мови інших соціосистем (про невивадковість втрати точності йтиметься нижче).

Зазначивши не тільки об’єктивні, а й суб’єктивні аспекти складності на індивідному та корпоративному рівнях, звернімося до їх проявів в інших надіндивідуальних утвореннях. Широ-

кий їх діапазон надають дослідження соціальної напруженості (СН).

Перш за все нас цікавить певна спільність суб'єктивного відбиття складності на індивідному та на надіндивідному рівнях. Його осмислення в термінах суб'єктивних переживань на надіндивідному рівні, наприклад, як аналога стресу на рівні великих соціальних (суспільних) систем в їх усередненості, деіндивідуалізованості [33; с. 39] підтверджує доцільність звернення до досліджень СН.

Попри широке тлумачення поняття СН і як певної деструкції (девіантності), і як суто інформаційного явища (як депривації потреб), і як мобілізаційного, найбільш точним нам видається підхід, який враховує аксеологічну сторону потреб [33; 34]. Він забезпечує визначення СН як стану соціуму не у філософському чи соціологічному сенсі, а саме в психологічному, де баланс індивідного та надіндивідного є індикатором, а не утвердженням кризового розвитку соціальної системи: “В онтологічному ракурсі соціально-психологічне – це і є соціальне у його психологічній, тобто людській конкретиці. Соціальну напруженість логічно буде інтерпретувати як певний психічний стан суспільства (спільноти, групи), що зумовлюється об'єктивними чинниками (на кшталт падіння виробництва, зниження рівня споживання, притоку мігрантів, загострення міжетнічних суперечностей) і проявляється в індивідуальній та груповій поведінці (ті ж аборти, злочинність, акції протесту тощо)” [35].

І хоча поняття СН є дотичним до поняття готовності до соціального протесту, девіантна сторона її – СН – прояву не може визначати саму суть специфіки відбиття надіндивідного усвідомлення складності.

Уточнення механізму відбиття складності в дослідженнях СН, на наш погляд, відбивається неповною мірою через втрату цими дослідженнями когнітивного аспекту надіндивідного рефлексування.

Навіть на індивідному рівні, як вказує Р. Мейлі [36], у складі Я на межі пізнавальної та суб'єктивної систем існує внутрішня конфліктна сторона.

Уникаючи ототожнення СН з індивідною суб'єктивною напруженістю, розгляньмо аспекти відтворення спільного і відмінного в суб'єктивному відбитті на індивідному та надіндивідному рівні з урахуванням когнітивної складової. За модель оберемо емоційно-інтелектуальні стани, які виникають у випробуваних у ході розв'язання малих творчих задач (МТЗ). У традиції психології рефлексії вони мають назву проблемно-конфліктної ситуації – ПКС. У нашому аналізі розглядається три рівні ПКС, які будуть відповідно пронумеровані.

При розв'язанні задачі одним випробуваним процес усвідомлення ПКС-1 відбувається зі сторони відбиття проблеми (проблемність-1), внутрішнього конфлікту (конфліктність-1). Під проблемністю-1 ми розуміємо суб'єктивне ототожнення себе з проблемою, яке відбивається певними дискурсивними висловлюваннями, які швидше інформують про цей стан досвідченого спостерігача і тільки згодом презентують цей стан самому носію.

Під конфліктністю-1 ми розуміємо суб'єктивне ототожнення себе з позитивним-негативним розвитком проблеми, яке містить у собі як мобілізаційний, так і деморалізаційний ефекти, які при самовизначенні до творчості, публічних випробувань мають розвиток як стратегії продуктивності. На рівні дискурсу проблемність і конфліктність виконують репрезентаційну функцію та функції самоопанування, самоорганізації, самоскерування.

При розв'язанні задачі групою, крім вже визначених проблемності-1 та конфліктності-1, які предметну реальність індикують у суб'єктивному ракурсі, додається ще один шар предмета, який походить від імпліцитної задачі-2 – забезпечення оптимуму кооперації. У цьому випадку проблема ідентифікується не тільки в предметі, а й у її репрезентації, яка, будучи складеною з двох задач, не може зразу очиститися від взаємодії двох джерел. Таким чином, проблемність-1 є суб'єктивне ототожнення себе з проблемою, партнерів як проблеми (забігаючи вперед, ця складова є результатом впливу конфліктності, але вже обернута в предмет). Проблемність-2 є суб'єктивне ототожнення себе та оточення з проблемою. Конфліктність-1 – суб'єктивне ототожнення себе з позитивним-негативним розвитком пробле-

ми у двох її проявах, а конфліктність-2 – суб'єктивне ототожнення оточення як з позитивним-негативним у розвитку проблеми, так і з результатами синергії. При всій “драмі” ПКС-2, яка проявляється в атрибуції та широкій варіації локусу контролю, вона набуває рівноваги завдяки безпосередності комунікацій і взаємодій. Таким чином, ПКС-1 та ПКС-2 належать до мікросоціосистемного рівня, якому притаманна відносна безпосередність відбиття. Звичайно, сам опосередкований характер людської діяльності та комунікації (на рівні знакової системи), наявність культурних і соціальних настанов нами враховуються.

Третій рівень ПКС-3 належить до макросоціосистемного рівня і може бути названий представницьким, інституціональним. Його описи мають теоретичний характер, оскільки когнітивна компонента в ньому може будуватися на моделі розв'язання МТЗ тільки як ідеальної.

На третьому рівні проблема локалізується у сфері предметній (матеріальній, знаковій) та в репрезентації, тобто змішано. Оскільки втрачається навіть відносна безпосередність, то тільки зусиллями цю змішаність може бути розкладено на предмет та його відбиття (репрезентацію). Перша і друга проблемність повторюються, третя виражається в суб'єктивному ототожненні проблеми переважно з інтеграційним рівнем, ніж із собою та оточенням. Прояви такої проблемності тотожні феноменам складнокоординованості і можуть мати загальну назву інституціональної відповідності. Питомою вагою цієї проблемності є проблема представництва і балансу образу та реальності в інформаційному середовищі.

У конфліктності-3 присутні і конфліктність-1, і конфліктність-2, тобто переживання ідентифікації і себе, і оточення з проблемою. У вузькому сенсі конфліктність-3 – це соціосистемна конфліктність, яка і на рівні переживань, і на рівні мобілізації відбиває культурні, ціннісно-владні дисбаланси і збігається зі змістом соціальної напруженості.

Соціальна напруженість – це стан соціуму, який, з одного боку, підтверджує наявність у суспільстві носіїв проблемності-3, з іншого – проявляє його інобуття стосовно конкретного члена суспільства, тобто підтверджує його надіндивідний характер.

Зауважимо, проблемність – це не просто характеристика когнітивної складності задачі, а ідентифікація суб'єкта із цією складністю. Це не означає, що в разі, якщо суб'єкт (на соціосистемному рівні) не виявляє ідентичності з усвідомленою проблемою, то немає і проблемності. Із зовнішньої (дослідницької) позиції такий стан вимагатиме пошуку форми прояву, в якій він стане доступним дослідницькому інструменту. У суб'єктивній позиції – це аспект і культурних форм, і більш чи менш плавних чи різких криз.

Інша площина моделі розв'язання МТЗ подає нам ще одну частину когнітивного механізму в складі феноменів СК і СН. Ідеться про механізм “Я-Ми” ідентичності у складі когнітивного механізму, який розгорнуто подано в попередніх наших роботах [1; 2; 37]. Виходячи з думки, що кожна когнітивна схема або проходить цикл злитості– виокремленості і тим самим набуває статусу здатності, готовності на рівні індивіда або перебуває в статусі радикалу, або в знятому вигляді (наприклад, настанови), ми можемо визначити СН як розрив взаємодії коаліцій у когнітивній складовій. Під радикалами ми розуміємо внутрішню суперечність між привабливістю досвіду і неприйнятністю ідентичності. Наприклад, герой В. Висоцького в кінофільмі “Місце зустрічі змінити не можна” міліціант Жеглов приваблює багатьох глядачів. При цьому глядацьку аудиторію можна поділити на підгрупи: до першої належать ті, хто ідентифікується з “правдою боротьби” разом із виправданням кривди способів і тим самим приймає для себе як належне і подібні когнітивні схеми; другу складають ті, хто переживає когнітивний дисонанс, перебуває на його передодні і є носієм радикалів – тобто є тим, хто змінить ідентифікацію, або тим, хто змінить когнітивну схему. Джерелом існування в знятому вигляді (для якого навіть не потрібна рефлексія) стають засоби стихійної соціальної регуляції, настанови, забобони або результати досвіду попередніх переосмислень (“Сократ мій друг, але істина дорожча”, “Котлети окремо – мухи окремо”).

Препаруючи ситуативний і ретроспективний характер тлумачення СК та СН, звернімося до психології рефлексії, яка трактує певні види рефлексії як такі, що спрямовані в перспективу, тобто такі, що долають ПКС вектором майбутнього. Ми

можемо констатувати, що вирішальним чинником СН є не стільки об'єктивна складова (наприклад, безробіття, безгрошів'я тощо), скільки ці ж перешкоди як бачення майбутнього.

Набування та розмивання суб'єктності на грані "індивід – мала група" як певну норму перебування однієї форми у статусі суб'єкта й іншої – у статусі ресурсу викладено в наших попередніх роботах [38]. На системному рівні може йтися про композиційність суб'єктності як конкретизації взаємовідносин соціосистем різного масштабу.

Композиційність суб'єктності означає, що в межах соціосистеми одного з рівнів існують взаємозв'язки суб'єктів як соціосистем іншого рівня. Синергетичні процеси самоздійснення суб'єктності приводять до динамічної композиції міжсуб'єктної взаємодії, в якій одні суб'єктні утворення можуть набувати більшої суб'єктності, інші – меншої. Можливим є і аномальний варіант цього виявлення (про це йдеться у В. Е. Лепського [39]). У цьому випадку втрата суб'єктності є вже не моментом накопичення якості шляхом (способом) трансформації, а приховує в собі загрозу втрати суб'єктом статусу діяча.

Отже, складнокоординованість пов'язана з дефіцитом рефлексивного ресурсу в соціосистемі, коли порушується цілісність суб'єктної композиції, позицій комплементарності, що обґрунтовує потребу їх рефлексивного культивування. Подолання суб'єктних бар'єрів координації може стати ефективним у разі внесення додаткового ресурсу групової рефлексії в соціосистему. Рефлексивне управління тут виступатиме як формування умов для створення центрів суб'єктності в організаціях (соціосистемах) через розвиток коаліційності та її рефлексування. Рефлексивне управління полягає у відтворенні втраченої суб'єктності завдяки здійсненню рефлексії (в найбільш цілісній формі переосмислення – це саморедагування і самовизначення).

Тож попереднє наше узагальнення щодо СН як порушення динамічної рівноваги індивідуальних і надіндивідуальних елементів психосоціальної структури [35] ми можемо конкретизувати у визначенні її як відбиття (раціонального та емоційного) розриву взаємовідтворюваності коаліцій як єдиних і в ідентифікаційному, і в когнітивному аспекті. Інтерференція проблемної

та міжсуб'єктної ідентичності формулює вимоги до більш витончених інтерпретацій соціальної напруженості.

Для людини, спільноти, суспільства відчуття загрози втрати статусу діяча чи, навпаки, спроможності прийняти цей світ і стає дійсним психологічним змістом соціальної напруженості або соціосистемної конфліктності.

Інший когнітивний чинник соціосистемної конфліктності локалізується у сфері міжсуб'єктної взаємодії, пов'язаної з розумінням та узгодженням позицій. Досліджуючи стереотипи розуміння-узгодження [40], ми з'ясували, що люди не тільки маскують свою позицію незгоди роллю нібито “нерозуміючого” чи того, хто нібито намагається зрозуміти, а й не рефлектують своїх стереотипних стилів. За цих обставин у соціальному (міжсуб'єктному) контексті взаємомаскування процесів розуміння та узгодження при побудові груповим суб'єктом спільних репрезентацій [32] набуває як конфліктності, так водночас і форми зняття конфліктності.

Розуміння соціальної напруженості як відбиття розриву взаємовідтворюваності коаліцій та співвідношення образу й реальності і у фактичному, і в теоретичному контексті загострюють питання штучної СН шляхом створення “технологічного” образу цього розриву.

Щоб відповісти на це питання, звернімося до класифікації типів рефлексії, наголошуючи на важливості їх процесуальної сторони, яка визначає зміст того чи іншого типу. Перший тип – **реагування** – є складовою поняття “інстинкти”, “рефлекси” як ланок оперативного відбиття реальності у складі дії, яка не “зупиняється” для здійснення рефлексування (оперативна пам'ять, мимовільне запам'ятовування). Результатом **реагування** стає або відреагування, або, по-перше, **використання** результатів відбиття іншими процесами, по-друге – їх **накопичування**.

Другий тип – **рефлексування після призупинення діяльності**. Тут певний проміжок діяльності чи життєдіяльності суб'єкта є матеріальним субстратом для повторного його осмислення в суб'єктивних значеннях, суб'єктивних смислах. Зупинка діяльності – це вже аспект розширення, поглиблення відбиття. Цільове повторне осмислення з розширенням обсягу (тобто, переосмислення) ґрунтується не тільки на ретроспекціях, можли-

вих завдяки вже накопиченому. Індивідуальне та групове регулювання (координація) стають або каталізатором чуттєвості, який відкриває доступ до *накопиченого*, або побічним продуктом для паралельного існування ролей діяча та спостерігача. У колективно розподіленому варіанті *рефлексування паралельне* постає як рольове, в інтеріоризованому – як одночасне і швидкісне рефлексування у внутрішньому плані. Такий тип рефлексії притаманний операторам (авіадиспетчерам, льотчикам тощо), особливо в аварійних ситуаціях. Його фактологічним проявом є звіти зазначених фахівців про інцидент (нештатну ситуацію), які за обсягом викладення перевищують час власне дії (інцидента). Тобто паралельноосмислення не потребує зупинки дії, хоча і посідає в класифікації той же щабель, що і послідовне осмислення (переосмислення).

Тип рефлексії *очікування–утримання* є наслідком слабкої ресурсної бази для рефлексії – наприклад, розмитого (неконцентрованого) рефлексивного середовища (склад учасників групи не є таким, яким можна опосередкувати відбиття реальності), нового складного завдання (матеріальна база вироблення знань не є відповідною для його розв’язання) тощо. При цьому ні індивіди, ні група не перебувають у деморалізованому стані. *Утримання* мобілізованого стану на фоні відсутності процесу повторного осмислення з розширенням змісту робить *очікування* не споживацьким процесом, а таким, що загострює увагу та чутливість до нюансів. Тобто етап очікування-утримання настає тоді, коли цінність переосмислення вже відбита (аж до навички) у свідомості, коли вміння переосмислювати як самостійний вольовий акт вже набуто, а обставини роблять неможливим більш широке відбиття, ніж воно є. Проблемність у цьому випадку перебуває в стані не загостреного, а утримуваного переживання, де ймовірні прояви руйнівної складової гальмуються. Їх сенс полягає в тому, щоб забезпечити готовність упізнати опосередковуючий чинник переосмислення – сенсорно, символічно чи у взаємодії – як такий, що проявляє напярм, у якому може розпочатися “зачіплювання” нових циклів коаліційно-предметного розкриття ситуації. Тобто знятість руйнівної складової при переживанні відчуття неможливості – це вже є рефлексія. Зберігання мобілізаційного ефекту як готовність до

зустрічі з необхідною ланкою робить довгостроковий акт *утримання* при *очікуванні* осмисленим.

При реалізації рефлексії *глобального* типу все відбиття здійснюється за формулою – витрати на суб'єктивне значення виправдані отриманням розширеного відбиття. Відмінністю цього типу рефлексії є відсутність потреби накопичувати суперечності і мати зупинки в діяльності не тільки в контексті власне певної конкретної діяльності, а й життєдіяльності загалом.

Отже, задум створення штучного образу, що відбиває розрив циклу взаємодії коаліцій, може існувати. Водночас, якщо в цей образ не закладено відчуття утримування (а це потребує часу, якого зазвичай замало в технологічних умовах), він буде частково спрацьовувати на штучне провокування СН. При технологічному ж врахуванні потреби закладення та компонування й технологічних шарів, це вже буде спрацьовувати не як провокування, а як проблематизація і, відповідно, формування.

Виходить, що замислити викривлення і спровокувати прояви складнокоординованості (на соціумному рівні – СН) можливо, але й протистояти цьому сценарію можна і можливо це саме тому, що напруженість не пройде певних циклів утримування.

Проте наші прогнози не знімають з порядку денного вимог щодо деонтологічної позиції операторів інформаційного середовища. Відповідно має з'явитись етична й емпатійна система ставлення до життя, яка дає змогу свідомо впливати на рівень суб'єктності в ціннісному вимірі (зокрема через такі інститути, як освіта, політика, економіка, громадське життя). При цьому важливо, щоб функції інформаційних операторів (які є похідними від комерційних) не втрачали ціннісну місію.

Проведений аналіз проявів соціосистемних проблемно-конфліктних ситуацій – феномена складнокоординованості в організаціях та соціальної напруженості в суспільстві – може привести до хибного висновку, що їх відмінностями є масштаб поширення або складові – проблемність і конфліктність. Справжня відмінність полягає в практичних запитах, які породжували певні дослідницькі інструменти, і внаслідок цього – в певних теоретичних наголосах. Так, на рівні організацій складнокоординованість описується переважно з боку проблемності, тоді як на рівні більш широкого соціуму – переважно з боку конфлікт-

ності. Інша ж складова в кожній із цих конкретних практик відбита меншою мірою. Такий стан можна вважати обмеженим тільки відносно, оскільки актуальність завдання вдосконалення інструментів впливу, коригування складнокоординованості відбивається тільки в академічному розрізі. Водночас існують теоретичні можливості розповсюдження запропонованого нами методу контекстуально-параметричного змістовно-сміслового аналізу на розгляд повного діапазону модельно обраного дискурсу соціосистеми. Близьким аналогом такої моделі міг би бути, наприклад, дискурс перемовин авіадиспетчерів і льотчиків, проаналізований не на рівні окремих випадків (що було впроваджено з нашою участю), а на рівні повного діапазону. Звичайно, ця теоретична можливість потребує надсучасної технічної бази, що можна вважати перспективою подальшого дослідження феномена складнокоординованості дискурсів.

Підбиваючи підсумки проведеної теоретичної роботи з міждисциплінарної інтеграції досягнень у вивченні механізмів опанування складністю, соціально-психологічною проекцією якої є складнокоординованість, та здійсненої спроби поширення закономірностей, виявлених на рівні аналізу організацій, на ширше коло соціосистемних утворень, можна сформулювати такі *висновки*.

1. Проаналізовано переваги і недоліки стратегій опанування складністю в організаціях, які базуються на намаганнях спрощення, що реалізуються у формуванні домінантних логік управлінських команд. Унаслідок дефіциту рефлексії домінантна логіка управління конденсується і виявляється нездатною до опанування складнокоординованості в турбулентному середовищі існування організації. Можна зробити висновок про необхідність розвитку множинних логік управління і металогік взаємопереходів між ними на основі побудови системи рефлексивного управління в організації.

2. Розглянуто феномени складнокоординованості при переході від організаційного до міжорганізаційного рівня соціосистемних утворень на основі узагальнення досліджень у сфері перенесення знань при утворенні альянсів бізнес-компаній. Показано зв'язок механізмів спрощення когнітивної структури суб'єктів типу стікерності (знерухомлення картини світу), які

зумовлюють додаткову складність побудови спільного поля знань, із механізмами адаптації до збільшеної кількості середовищ. У соціально-психологічній проекції цей зв'язок проявляється в такому аспекті складнокоординованості, як різнопредметність. Висновок полягає у визнанні потреби координації дискурсів у формі побудови зручних переходів від мови одних підсистем до мови інших, що можливо на основі створення спеціальної метамови, яка примножує обсяг рефлексування і може бути одним із чинників реалізації системи рефлексивного управління.

3. Лінія екстраполяції механізмів подолання проблемності й конфліктності творчості в групі на вищі соціосистемні рівні дала змогу поставити проблему когнітивних компонентів соціальної напруженості як наслідку не опанованої складнокоординованості в суспільстві. На цьому рівні аналізу можна зробити висновок, що джерела складнокоординованості пов'язуються з інституціональною (легітимно нормативною, персоніфіковано узгодженою) відповідністю, проблемність якої полягає в суб'єктивному ототожненні, ідентифікації з проблемою, а конфліктність – у культурних і ціннісно-владних дисбалансах.

4. Інтеграція досягнень психології рефлексії щодо проблеми суб'єкта соціосистеми дає змогу переглянути аспекти Я-Ми ідентичності і ввести принцип композиційності суб'єктності, згідно з яким соціальна напруженість може вважатися проявом порушення динамічної рівноваги індивідуальних і надіндивідуальних елементів, розривом відтворених суспільних коаліцій. Це дало можливість зробити висновок про доцільність постановки проблеми пошуку шляхів діагностики та коригування соціальної напруженості, які ґрунтуються на розумінні її груп-рефлексивних механізмів.

5. Аналіз різних форм здійснення рефлексії створив засади для висновку про можливість технологічного спотворення і викривлення образу розриву відтворення суспільних коаліцій для маніпулювання соціальною напруженістю. Проте, наголошується на існуванні самозахисних механізмів інтеграції соціосистем, які протистоять штучно створеним викривленням образів за умови відсутності реальних розривів і високого рівня складнокоординованості.

Отже, спроба провести аналіз соціально-психологічного феномена складнокоординованості соціосистемного рівня на основі інтеграції досягнень досліджень у різних галузях показала перспективність такої роботи. Подальші дослідження складнокоординованості та рефлексивних механізмів її опанування можуть закласти основи створення нового напрямку метакогнітивної соціальної психології.

Література

1. *Найдьонов М. І.* Повнота групового суб'єкта як складова рефлексивного управління // Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. ст. / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К.: Міленіум, 2005. – Вип. 12 (15). – С. 87–108.
2. *Найдьонов М. І.* Система рефлексивного управління у забезпеченні злиття // Психологічні основи ефективної діяльності організації в умовах соціально-економічних змін: Тези IV наук.-практ. конф. з орг. та екон. психології (23–24 листоп. 2006 р., м. Київ) / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: Наук. світ, 2006. – С. 117–119.
3. *Парсонс Т.* О социальных системах. – М.: Акад. Проект, 2002. – 832 с.
4. *Von Bertalanffy L.* General System Theory // A Critical Review, “General Systems”. – 1962. – Vol. VII. – P. 1–20.
5. *Rapoport A.* General System Theory: Essential Concepts and Applications (Cybernetics and Systems) – London: Taylor & Francis, 1986. – 250 p.
6. *Giddens A.* Central problems in social theory: Action structure and contradiction in social analysis. – London: Macmillan press, 1979. – 294 p.
7. *Habermas J.* Theorie der Kommunikativen Handelns // Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985. – S. 504–522.
8. *Луман Н.* Теория общества // Теория общества. Фундаментальные проблемы: Сб. пер. под ред. А. Ф. Филиппова. – М., 1999. – С. 196–235.
9. *Любимцева С. В.* Трансформация экономических систем – М.: Экономистъ, 2003. – 443 с.
10. *Резник Ю. М.* Введение в социальную теорию. – М., 1999. – 327 с.
11. *Пригожий И., Стенгерс И.* Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.

12. *Хакен Г.* Синергетика. Иерархия неустойчивостей в саморганизуемых системах и устройствах: Пер. с англ. – М.: Мир, 1985. – 421 с.
13. *Князева Е. Н., Курдюмов С. П.* Основания синергетики. Синергетическое мировидение: Сер. Синергетика: от прошлого к будущему. – 2-е изд. – 2005. – 240 с.
14. *Мартынов А. В.* Трансформация макросоциальных систем в постсоциалистическом мире: методологический аспект. – М., 2006. – 232 с.
15. *Сорос Д.* Алхимия финансов. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 416 с.
16. *Виссема Х.* Менеджмент в подразделениях фирмы (предпринимательство и координация в децентрализованной компании): Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 288 с.
17. *Менджерес В. Н.* Методологические и методические основы формирования и развития товарного рынка естественных монополий. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2000. – 152 с.
18. *Аустова М. Д.* Реструктуризация предприятий: вопросы управления. Стратегии, координация структурных параметров, снижение сопротивления преобразованиям. – М.: Альпина Паблишер, 2002. – 287 с.
19. *Holland J. H.* Hidden order: how adaptation builds complexity. Reading, M.A.: Addison –Wesley, 1995. – 208 p.
20. *Waldrop, M. M.* Complexity: the emerging science at the edge of the order and chaos. – New York: Simon and Schuster, 1992. – 380 p.
21. *Simon H.* The Architecture of Complexity // Proceeding of the American Philosophical Society, 106 (December). – 1962. – P. 467–482.
22. *Simonin B.* Transfer of Marketing Know-how in International Strategic Alliances: An Empirical Investigation of the Role and Antecedents of Knowledge Ambiguity // Journal of International Business Studies. – 1999. – № 30 (3). – P. 463–490.
23. *Bettis R. A. and Sze-Sze Wong* Dominant Logic, Knowledge Creation, and Managerial Choice // The Blackwell Handbook of Organizational Learning and Knowledge Management. Ed. By Mark Easterby-Smith and Marjorie A. Lyles – Blackwell Publishing, 2003. – P. 343–355.
24. *Burke R., Cooper C. L.* Leading in turbulent times. Managing in the New World of Work. – London: Blackwell Publishing, 2004. – 334 p.
25. *Schvenk C. R.* Cognitive Simplification Process in Strategic Decision-making // Strategic Management Journal. – 1984. – № 1. – P. 103–124.
26. *Prahalad C. K., Bettis R. A.* The dominant Logic: A New Linkage between Diversification and Performance // Strategic management Journal, – 1986. – № 7. – P. 458–501.

27. *Найденов М. И., Найденова Л. А.* Личностная культура-дигма и проблема эстетического отношения к искусству // Эстетическое отношение к искусству: Кол. монография по материалам Междунар. конф. (Херсон, 1991): В 6-ти т. / Редкол.: И. А. Зязюн и др. – М.: Изд-во АПН СССР, 1991. – Т. 1. – С. 35–37.
28. *Казмиренко В. П.* Социальная психология организаций. – К.: МЗУУП, 1993. – 384 с.
29. *Stangor C.* Social Group in Action and Interaction // New York and Hove, Psychology Press. – 2004. – P. 426.
30. *Корель Л. В.* Социология адаптаций: Вопр. теории, методологии и методики. – Новосибирск: Наука, 2005. – 423 с.
31. *Szusanski G., Cappetta R.* Stickiness: Conceptualizing, Measurement, and Predicting Difficulties in the Transfer of Knowledge within Organizations. In: The Blackwell Handbook of Organisational Learning and Knowledge Management // Ed. By Mark Easterby-Smith and Marjorie A. Lyles – Blackwell Publishing, 2003. – P. 513–534.
32. *Найдьонов М. І., Найдьонова Л. А.* Модель репрезентацій групового суб'єкта в наданні психологічної допомоги // Теорія і практика допомоги особистості в психологічному консультуванні і психотерапії: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2005. – С. 81–84.
33. *Саламатов В.* Методология измерения и опыт оценки социальной напряженности // Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 38–50.
34. *Слюсаревський М. М.* Про деякі гносеологічні умови достовірності та прогностичної значущості соціально-психологічних досліджень (на прикладі вивчення зв'язку соціальної напруженості із соціальним протестом) // Наук. студії із соціальної та політ. психології: Зб. ст. / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2003. – Вип. 7 (10). – С. 3–22.
35. *Слюсаревський М. М.* Соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників // Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. ст. / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К.: Сталь, 2002. – Вип. 5 (8). – С. 3–24.
36. *Мейли Р.* Различные аспекты Я // Психология личности. Тексты / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 132–149.
37. *Найдьонов М. І.* Концепти фрейдизму в контексті теорії групової рефлексії // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. пр. / За заг. ред. М. Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 5–6. – С. 50–63.

38. *Найдьонов М. І.* Проблема суб'єкта в рефлексивній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 197–230.
39. *Лепский В. Е.* Становление стратегических субъектов: постановка проблемы // Рефлексивные процессы и управление. – 2002. – Т. 2. – С. 5–23.
40. *Найденов М. И.* Рефлексивная технология в миграционной составляющей жизни общества // Междунар. конф. “Миграция в Европе: социальные и психологические аспекты”. – К.: Арт-программы, 2006. – С. 69–95.

© **Найдьонов М. І.**

Л. А. Найдьонова, А. М. Оцалюк

САМООРГАНІЗАЦІЙНІ КОМПОНЕНТИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МІСТА

Зроблено спробу на основі синергетичної парадигми вивчити самоорганізаційні компоненти розвитку територіальної громади в межах окремого міста. Запропоновано індикатори мережі стосунків, емоційної належності й готовності до колективної дії. Результати показали пригніченість самоорганізаційних компонентів розвитку міської спільноти.

Ключові слова: психологія ком'юніті, територіальна спільнота, сусідська громада, синергетика.

Предпринята попытка на основе синергетической парадигмы изучить самоорганизационные компоненты развития территориального сообщества в границах отдельного города. Предложены индикаторы сети отношений, эмоциональной принадлежности и готовности к коллективному действию. Результаты показали угнетенность самоорганизационных компонентов развития городского сообщества.

Ключевые слова: психология комьюнити, территориальное сообщество, соседская община, синергетика.

It is try to study self-organizational components of the urban community development on the base of synergetic paradigm. Such indicators are proposed: relational network, emotional belonging, readi-